

K recepci díla Maxe Webera ve střední a východní Evropě

Na okraj monografie Marek Loužek: *Max Weber. Život a dílo.*

Weberovské interpretace. Praha, Karolinum 2005, 753 s.

Zajisté to nejhorší, čeho se může recenzent dopustit, je, že vytýká autorovi všechno, co v knize není a být v ní mělo. Staví se tak do pozice vševědoucího, který o předmětu samém ví nepochybně mnohem více, než autor sám může jen tušit, je jakýmsi – s použitím Bělohradského metaforu – „absolutním čtenářem“. S plným vědomím, že takto se kniha recenzovat nemá, musím v případě Loužkovy monografie učinit přece jen zdůvodněnou výjimku.

Loužkova rozsahem a snad i intencí monumentální, obsahem bohužel značně skromnější práce je pokračováním modelu určitého způsobu psaní, který autor předvedl již v předchozí knize *Spor o metodu mezi rakouskou školou a německou historickou školou*, kterou vydalo také Karolinum a jež prošla v sociologické obci neprávem bez povšimnutí [Loužek 2001]. Kromě toho autor edituje sborníky neobvyklé tematické šíře – o Kantovi, Freudovi, Václavu Černém, Ortegovi y Gasset, Orwellovi, daňové konkurenci, evropské ústavě, ale i populační politice atd. Autor v obou svých „zásadních“ pracích v podstatě dokládá, jak lze efektivně (a úctyhodně) fruktifikovat pobyt v zahraničním univerzitním prostředí, kde je všechno pěkně po ruce. Tím jsou ale dány jak přednosti (obsahová „nabitost“ a bibliografická přesnost a téměř úplnost), tak také nedostatky tohoto přístupu ke kterémukoliv tématu. Konkrétní prostředí totiž nejen otevírá horizont, ale také jej zužuje. Jistě, kde jinde psát nejlépe „syntetickou práci“ o Weberovi než v Německu (v tomto případě v Mnichově, předchozí ve Vídni)? Pak by si ale autor neměl klást úkol, který je v daném prostředí těžko splnitelný, totiž zahrnout do „weberovských inspirací“ a „interpretací“ i to, co se evidentně v Mnichově nenachází, konkrétně tedy inspirace české a slovenské, ba navíc celý onen „jiný svět“, než je svět, který je jazykově (a tedy i věcně) pro německého (anglosaského, francouzského) čtenáře nepřístupný, což neznamená nutně nezajímavý.

Věcné výhrady k Loužkově práci byly shrnuty v recenzi Miloše Havelky [Havelka 2005] a zčásti v příznivějším posouzení Pavla Dufky [Dufka 2005]. Opakovat je nemá smysl – lapidárně shrnuto: méně bylo by více, každá redundance práci zatěžuje a nadto – spoluodpovědnost za to, že redaktorská práce byla provedena naprosto nehorázně, padá na vrub autorův v míře nemalé. Posudek recenzenta Jána Pavlíka replikovaný ve *Filosofickém časopise* [Pavlík 2005: 953 a násl.] nemá smysl komentovat – je nekriticky pozitivní a nevidí ani chyby zjevné na první pohled.

Historikové odedávna citovali klasické rčení najmě německých historiků – *Slavonica non sunt legenda*, tedy – co je v jazyku slávském, se prostě nečte, byť tam byly perly jakékoliv. Chybí-li něco Loužkově práci zásadně, je to, že „slavo-

nica“ nečetl vůbec a česká slavonice navýsost nedbale a s nonšalancí nedůstojnou ve srovnání s vážností, kterou připisuje i třetířadým interpretům německé provenience. První část mého doplnění bude tedy kritická – nedbalost k vlastní, české (a slovenské) weberovské produkci je prostě neprominutelná, zatímco druhá část má ráz ryze informativní. Chce doložit, že Weber byl aktuální a živý nezřídka v místech, souvislostech a časech, kde a kdy bychom to nečekali, ba co víc, že někdy weberovské interpretace a inspirace z jiného než tradičního západního kontextu otevírají souvislosti opravdu zajímavé.

Pominu onu část, kde Loužek – co se české recepce a interpretace Webera tkne – píše o přítomnosti Webera v diskusích o smyslu českých dějin. To téma otevřel dobře Havelka a Uhlíř a těžko k němu co dodat. Nicméně hned první věta Loužkova paragrafu o „recepti v české literatuře“ je zavádějící: „Zájem o Webera byl v české literatuře vždy značný, neboť německé prostředí nám bylo a je kulturně a historicky blízko“ [Loužek 2005: 255]. Inu, právě že nebyl. I to málo, co Loužek uvádí (nemluvě o poněkud kuriózním sporu Weber–Sander), o žádném velkém zájmu nesvědčí. Poprvé k nám přináší Webera pravděpodobně Jan Mertl v recenzi Weberova životopisu z pera Marianne Weber(ové) v roce 1928, což věru není nikterak brzy. Již zde Mertl ukazuje, jak on sám (jako přední sociologický znalec Webera té doby) bude Webera číst: „Zejména pro poznání *politické* části Weberova díla přispěje tento životopis velkou měrou. Německý nacional, stejně vášnivě oddaný ve své lásce k národu, jako v střízlivé objektivní kritice jeho chyb, prožívá zde... nejbolestivější epochu německých dějin – světovou válku. Jest přitom zajímavé, že největší německý sociolog (!) Weber byl vlastně vědcem proti své vůli...“ [Mertl 1928: 370] atd. To, že Mertl nedešifroval mystifikaci idylly Weberova soužití s Mariannou a že je klade co vzor „hlubokého citu a mravní odpovědnosti“, mu nelze samozřejmě vytýkat – nicméně první „weberián“ byl zde. Mertl vzápětí nato překládá Weberovu *Politiku jako povolání* a píše k ní předmluvu [Mertl 1929], v níž jemně, ale rozhodně ukazuje, že Weber k nám přichází v situaci, kdy proti sobě dramaticky stojí „etizující politika Masarykova“ a „bezhodnotový“, „objektivní“ přístup Weberův k politice, který se ale nevzdává své „národní vášnivosti“.

Mertl se k Weberovi vrací ještě jednou – a tentokrát nikoliv jako glosátor. Ve svém velkém a rozhodně neprávem u nás opomíjeném díle *Byrokracie* z roku 1937 [Mertl 1937] samozřejmě nemůže Webera pominout, ačkoliv text jako celek je na Weberovi značně nezávislý: je jím inspirován, v detailech ovlivněn (například v přijetí Weberova ideálního typu byrokracie), ale předmětné téžiště je jinde – nikoliv v obecné rovině analýzy vztahu (řekněme) kapitalismus-racionalizace-byrokracie, ale v podrobném zkoumání tzv. vyšší vrstvy byrokracie (se zajímavými pasážemi o vztahu mladého československého státu k „rakouské“ byrokracii, kde mimořádně pozitivní roli sehrál J. S. Machar). Mertlův zájem o německé myšlení a jeho pobyt v Německu měl arcí i odvrácenou stránku: není jisté Weberovou vinou, že se Mertl stal aktivním propagátorem „česko-německého sblížení“ v době, kdy to bylo nejméně žádoucí – s osobně tragickými důsledky.

O tom, jak *málo* se mezi válkami o Weberovi vědělo, svědčí mj. i to, že Zdeněk Ullrich byl nucen napsat dodatek k Sorokinovým *Sociologickým naukám přítomnosti* pod příznačným titulkem „Všeobecné rysy sociologie Maxe Webera“. Sorokin totiž Webera sice neopominul zcela, ale redukoval jej na „sociologa náboženství“, jakkoliv přiznává, že „propracovává tento námět s takovou erudicí, že dílo představuje nejen sociologii náboženství, ale sociologii vši kultury“ [Sorokin 1936: 547]. Ullrich tedy doplňuje Weberovo pojetí sociologie jako vědy, teorii ideálních typů, problém hodnot, racionality, sociálního vztahu a typů panství [Ullrich 1936: 674–679].

I když z důvodů, které zde nelze rozvádět, byl Weber bližší duchu pražské sociologické školy, kam Mertl i Ullrich patřili, ani čelný reprezentant školy brněnské Arnošt Inocenc Bláha Webera nepřehlédrl (a to nejen v několika drobných poznámkách v *Sociologické revui*). Ve své asi nejznámější práci o sociologii inteligence zmiňuje Webera v různých souvislostech (zejména ovšem s pojetím povolání) na několika místech [srv. Bláha 1937: 70–82 aj.].

Osudy nakládání s Weberem v době „komunistického vládnutí“ nebyly redukovatelné na to, že „zájem o Webera byl v mnohém deformován ideologickými hledisky“. Především – po dlouhou dobu Weber prostě „nebyl“, absentoval stejně tak, jako absentovala sociologie a filozofie hodná toho jména, ani marxistická politické ekonomie Webera k ničemu nepotřebovala. Asi první pokus o průlom, byť kontextově širší, byl učiněn v roce 1958, kdy byl připraven k vydání rozměrný spis Georga Lukáče *Rozklad rozumu*, kniha, která s nešťastnou ambicí odvodit německý nacionální socialismus z ducha „iracionalismu“ měšťácké filozofie a kterou (nejen proto) nazval Theodor Adorno „rozkladem Lukáčsova rozumu“, uvízla na intelektuální mčlčině. Lukács se totiž Weberem zabýval nejen v *Dějinnách a třídním boji* (jak uvádí Loužek), ale i v kontextech jiných, což neudivuje, uvážíme-li, že Lukács byl Weberův žák a osobně jej znal. Marianne Weberová o Lukáčsovi, který Webera často navštěvoval doma, píše, že byl „zdvořilý, ale vášnivý diskutér, který by obstál v každé společnosti“ [cit. podle Johnston 2000: 366]. Lukáčsovy rané estetické práce nesou weberiánskou pečeť (vedle vlivu Blocha, Laska, Georga aj.), a jeho „posudek“ Maxe Webera v *Rozkladu rozumu* je snad i proto v podstatě milosrdný; přinejmenším je poměrně věcný a ideologizován je v intencích Lukáčsova záměru – prokázat, že „vyhnal iracionalismus z metodologie, z rozboru jednotlivých fakt jen proto, aby ho zavedl jako světonázorový základ své představy o světě“ [Lukács 1958: 418]. Lukáčsova kniha, která by ve své době byla (jistě poněkud paradoxně) pozitivním oživením intelektuální stagnace, byla stažena z prodeje pro známé Lukáčsovo angažmá v maďarské revoluci. Nicméně již v roce 1963 vychází v překladu Jaroslavy Peškové kniha sovětského filozofa Igora Kona *Kritický nástin filosofie dějin 20. století* s velkou kapitolou věnovanou Weberovi, jemuž jsou připsány „obrovské vědomosti a bystrý analytický duch“ [Kon 1963: 153] a jehož koncepce je v duchu Konova vlastního pojetí (vždy viděl Webera „pozitivističtější“, než bývá zvykem) věcně vyložena. Toliko poslední odstavec činí úlitbu bohům a ani ta není intelektuálně urážlivá.

Renesance sociologie na počátku 60. let sice zájem o Webera nijak nestimuluje (o Weberovi psali v souvislosti s Parsonsem Jaroslav Klofáč a Vojtěch Tlustý), což ostatně odpovídá tomu, že nebylo možné žádnou weberianskou linii prolongovat, protože prostě nebyla (a s Mertlem odešla). Avšak přece jen – jediný v té době kompetentní znalec Weberova díla Jiří Musil publikoval hned v druhém ročníku *Sociologického časopisu* [Musil 1966] stať s názvem *Názory Maxe Webera na funkci vědy ve společnosti*, která vyvolala doslova ideologické zemětřesení: samo sousloví „nehodnotící věda“ bylo natolik pobuřující, že se redakci SČ dostalo z nejvyšších stranických míst důrazného napomenutí. Že tyto okolnosti autor nezná, je pochopitelné, že ale meritorně nezná stať Musilovu (omezuje se na bibliografický údaj na konci knihy), jedinou českou „weberianu“ oné doby, je – přezíravě.

Dobovým paradoxem ovšem je to, že jediný solidní výbor z Webera vyšel jako interní tisk katedry marxistické sociologie Vysoké školy politické ÚV KSČ. Miroslav Hutar pečlivě vybral a zčásti poprvé přeložil skoro tři sta stran Weberových textů [Hutar 1969] – bez komentáře, jako informační zdroj. Sociologická obec, aspoň ta zainteresovanější její část, se takto k „autentickému“ Weberovi přece jen dostala (další dva interní tisky vyšly v *Příspěvcích k sociologii města a bydlení*, 1966, a v *Textech ke studiu sociální struktury a stratifikace*, 1967).

V důsledku normalizačního reje na Webera nebylo ani pomyšlení. Nicméně v té době běžným obkrokem se roku 1982 českému čtenáři dostala do rukou solidní sovětská učebnice dějin sociologie, v níž je Weberovi věnováno 60 naprosto věcných stran z pera Piamy Pavlovny Gajděnko [1982], jejíž weberovská bibliografie dnes čítá několik desítek svazků (s důrazem na problém racionality, byrokracie a vztahu byrokracie a totalitarismu). Na Slovensku, kde normalizační tlak byl podstatně slabší, v roce 1983 vyšel výbor z díla Maxe Webera [Weber 1983], který sestavil František Novosád a uvedl jej předmluvou. I ten je v bibliografii sice uveden, ale Novosád, ač autor weberovské monografie, v rejstříku uveden není. A i kdyby byl – ani jediné (sic!) jméno v rejstříku uvedené čtenář nenajde na uvedeném místě.

Po roce 1989 dvě první weberovské studie vycházejí v *Sociologickém obzoru*, kde se Josef Alan zamýšlí nad Weberovou *Politikou jako povoláním* [Alan 1992] a Miloslav Petrušek nad *Protestantskou etikou* [Petrušek 1993]. Další osudy Weberova díla v Čechách jsou sice známy, ale – *sit venia verbo* – hledat informace o „české recepci Webera“ u Sayfartha a Schmidta z bibliografie pořízené k roku 1977 (existuje ještě novější, z roku 1982) je přece jen na hranici únosnosti. Na Slovensku ještě vyšla nezanedbatelná, poučená a věcně i jazykově brilantní studie Františka Novosáda [Novosád 1997].

Pokládat *Ernesta Gellnera* za „českého sociologa“ je jistě poněkud nemístné, jakkoliv se sám ke své vazbě na Čechy vždycky hlásil. Loužek nicméně Gellnera pominul zcela (uvádí v bibliografii v podstatě marginální práci jeho syna Davida) – ač Gellnerovým dominantním tématem přece byla racionalita přinejmenším ve dvou rozměrech: role racionality (a její interpretace) při vzniku moderní společnosti a vztah racionality (racionalismu a rozumu) k postmodernismu. K prvnímu

tématu Gellner formuloval zcela nebagatelní tezi („Gellner není autor banálních závěrů“, konstatuje Jiří Musil), v níž rozlišuje „generickou racionalitu“, kterou objevil Durkheim – racionalitu, která je totožná s ochotou podrobit se společensky sdíleným normám a internalizovaným představám (požadavkům „kolektivního vědomí“), přičemž obrovskou roli hraje jazyk, zejména se svou schopností verbálně zakazovat, a specifickou instrumentální racionalitu, kterou objevil Weber a která dala základ onomu slavnému gellnerovskému „evropskému zázraku“: „Přechod od první, druhové racionality Durkheimovy k specifitější racionalitě, která uhranula Webera, je snad největší jednotlivou událostí lidských dějin. Nevíme, kdy k ní došlo, a možná to vědět nikdy nebudeme. Nicméně v díle Maxe Webera k tomu máme fascinující a sugestivní hypotézu“ [Gellner 1999: 165].

Okolnost, že *polskou a ruskou recepci* Maxe Webera Loužek nebere na vědomí vůbec, lze připsat na vrub obecným okolnostem i jazykovým omezením, jež nutno respektovat. Na druhé straně některé významné texty z obou těchto „jazykových“ oblastí jsou k dispozici anglicky – což do značné míry samo o sobě dokládá jejich obsahově teritoriální přesah. *Polská sociologie* se se svou recepcí Webera vyrovnala i bibliograficky [Trzonowska-Makulska 1979; Szacki 1982]. V meziválečné sociologii se Weberem zabýval snad pouze Aleksander Hertzl a do souvislosti s Weberem bývá dávána „humanistická sociologie“ Floriana Znanieckého. Nicméně opravdový zájem o Webera začíná již v polovině 60. let, kdy publikuje tři dosti zásadní, i když silně marxizující studie Stanisław Kozyr-Kowalski [1967, 1968, 1979], který na svém stanovisku ovšem dodnes trvá – nechápe je ani jako konjunkturální ani jako „dobově podmíněné“. Pro české sociology bylo ostatně polské vydání Weberových textů o sociologii náboženství, jež Kozyr-Kowalski opatřil rozsáhlou předmluvou [Kozyr-Kowalski 1984], solidním a dostupným informačním zdrojem.

Již v roce 1929 však píše polsko-americký sociolog Theodore Abel knihu *Systematic Sociology in Germany* (která časově koinciduje s podobnou knihou Raymonda Arona) a poté se v několika statích vrací k problému „operace zvané Verstehen“ (dvakrát o ní píše v roce 1975), již Loužek sice uvádí, ale Abela v rejstříku nenajdete. Podstatnější je ovšem Abelova nevelká, avšak ambiciózní studie *The Foundation of Sociological Theory* (anglicky 1970, polsky [Abel 1977]), v níž podrobně analyzuje a zejména konfrontuje „zakladatelské osobnosti“ moderní sociologie – Durkheima, Webera a Simmela: Abel například ukazuje podobnost Simmelových „čistých forem“ a Weberových „ideálních typů“, pokud jde o vztah Durkheim-Weber, jde dokonce tak daleko, že má za to, že „v otázce sociálních faktů se jejich stanoviska dají uvést do souladu“ [srov. Abel 1977: 119].

Polsko-britský sociolog Stanisław Andreski napsal v roce 1984 monografii *Max Weber's Insights and Errors*, která kromě systematického a vcelku „standardního“ výkladu základních Weberových idejí je vedena centrální ideou, že Weberovo pojetí kapitalismu je naprosto nekompatibilní s „entuziasty volného trhu jako Hayek a Milton“ (tato souvislost chybí v Loužkově knize recenzentovi Jánů Pavlíkovi), protože „Weberova mnohostrannost je lepším ukazatelem než

jednostrannost Hayekova“ [Andreski 1992: 9]. Již předtím ale Andreski vydal (v několika jazycích) knihu *Social Sciences as Sorcery* (anglicky 1972 a 1990, polsky [Andreski 2002]), kde si klade radikálně (jakoby ve stopách slavných kritik Sorokinových) otázku po příčinách „Weberova kultu osobnosti“, který se rozvinul zvláště nápadně kolem stého výročí Weberova narození (1964). Andreski jistě poněkud teatrálně, ale ne bezdůvodně srovnává kult Marxův a Weberův: Marx vlastně „zaujal místo pánaboha, aniž by jeho příspěvek k rozvoji ekonomie či sociologie byl jakkoliv výrazný, spíše díky svým mesianistickým mýtům, jimiž dával svým stoupencům bílým šek na zcela neurčitě definovanou budoucnost. A tak dost možná, že weberovská móda má něco společného s jeho laskavým vztahem ke kapitalismu a byrokracii a s tím, že nejméně ze všech otců-zakladatelů byl ochoten vyvozovat negativní důsledky z jeho vývojových tendencí a že toho pověděl jen málo o takových chorobách kapitalismu, jako je korupce, politické a státní násilí a monopolní zisk“ [Andreski 2002: 157]. Soud jistě kategorický (v reprodukci neúplný), ale nad weberovskou renesancí přece nutno klást i *sociologickou otázku* – proč právě Weber? Proč tolik Webera a proč dnes?

Pominout nelze polskou zakladatelskou osobnost sociologie morálky Marii Ossowskou, která v brilantní knize *Měšťanská morálka* ([polsky Ossowska 1956], anglicky 1986 v nakladatelství Routledge a rusky 1987) formuluje vlastní alternativu k weberovskému výkladu vzniku kapitalismu. Není to dobový výklad, který klade vedle Webera Marxe (aniž by jej ignoroval), je to věcná analýza zdrojů, o něž se Weber opíral (zejména Franklina) a jejich souvislosti – do hry vstupuje nejen Sombart, Scheler a zejména Tawney, ale i Tomáš Akvinský. Kniha se ostatně chystá k českému překladu – právem.

Konečně speciálně (kromě drobnějších studií o racionalismu u Webera z pera Anny Gizy nebo monografie o ideálních typech Milowita Kumińského) se Weberem zabýval v Brémách působící Zdzisław Krasnodębski, který ve Weberovi vidí jednoho z významných představitelů kulturního pesimismu – v tom se rozchází s Andreskim. Weber, který nejen porozuměl tomu, jak se moderní racionalita zrodila z předchozí iracionality, ale jak svůj iracionální rozměr v sobě uchovává (zatímco Durkheim, v souladu s viděním Gellnerovým, porozuměl „jen“ tomu, jak se moderní racionalita „zrodila z nerozumu“), především zaujal kulturně filozoficky (a sociologicky) ambivalentní vztah ke kapitalismu: „Sociolog může konstatovat změnu étosu, ale ne morální zdokonalování člověka, jelikož to předpokládá disponovat mírou, která nejenže není v jeho kompetenci, ale není v kompetenci nikoho“ [Krasnodębski 2006; polsky 1991]. Novost přístupu Krasnodębského spočívá ve dvou věcech: věnuje významně pozornost vztahu Weber-Kant a ukazuje, nakolik byl Weberův kulturní pesimismus nejen znamením doby, ale také předznamenáním postmodernismu – jako jeden z mála se tomuto vztahu podrobně věnuje, aniž sám patří k postmodernímu okruhu myslitelů a příživníků. Krasnodębski nadto inicioval výbor z Weberových politických textů, v nichž je mj. věnována pozornost nepřilíh laskavému vztahu Maxe Webera k Polákům, Rusům a Slovanům do značné míry obecně, vztahu, který byl ovšem

v čase proměnlivý. Zůstává však nepříjemný Weberův nacionalismus (u Loučka termín „nacionalismus“ není ani v rejstříku), vyjádřený radikální tezí, že „malé národy žijící mezi Německem a Ruskem postrádají kulturu (jsou *Kulturlos*), jsou od přírody neschopné vytvořit silný stát a fungující ekonomiku a pouze Němci jsou nositeli kultury (*Kulturträger*)“ [cit. podle Krasnodebski 1998: 17].

V roce 2002 vychází na téměř 1200 stranách výbor z Webera *Gospodarka i społeczeństwo* [Weber 2002], opatřený předmluvou Doroty Lachowské, v níž jsou charakterizovány hlavní *personae dramatis* Weberova života a díla: právo – Gierke, teorie panství – Haller, charisma – Sohm, kapitalismus – Sombart, náboženství – Troeltsch... [Lachowska 2002].

Ačkoliv by *ruská recepcce* Maxe Webera byla co do rozsahu srovnatelná s přístupem polským, omezíme se jen na několik nejpodstatnějších osobností a děl. Především – předrevoluční, ba i porevoluční ruská (a raná sovětská) sociologie recipovaly Webera daleko dříve, než si dobyl obecného uznání. Již v roce 1903 vychází ruský překlad Weberovy studie *Růst měst v 19. století* a v roce 1923 ještě weberovská monografie *Město* (obě v Petrohradu): impuls pro rozvíjející se sociologii města (A. I. Neusychin[srv. 1993b]) byl tedy evidentně weberovský [srv. Jadov 1998] podobně jako impuls k osobitě rusky pojaté filozofii a sociologii hospodářského života. Knihu Sergěje Bulgakova *Národní hospodářství a náboženská osobnost* z roku 1909 je totiž nutno pokládat za originální příspěvek k „aplikaci“ weberovského podnětu do zcela odlišného kulturního a náboženského prostředí. Bulgakov, který si s Weberem dopisoval a sledoval jeho publicistiku, sice nekommentoval Weberovy stati o ruské revoluci 1905, ale jedno zásadní poučení z nich vyvodil: krach ruské revoluce musí vést k formování „nového typu osobnosti“ ve weberovském duchu, bez „nové osobnosti není možné demokratické Rusko“ [cit. dle Davydov 1998: 124]. Bulgakov vedle Webera studoval Euckena a Troeltsche, historika Ključevského atd., aby doložil tezi, že centrálním ruským problémem je utváření „ekonomického člověka“, pro což ovšem nejsilnější argumentaci nachází u Sombarta. Pomineme-li zde nutně celek Bulgakovova díla, konstatujme, že již zde se objeví motiv, který se v Rusku vrátí až v 90. letech 20. století, totiž, že „národní hospodářství vyžaduje duševní a duchovní zdraví“ a že „rozvoj výrobních sil je svébytnou náboženskou otázkou“.

Bulgakova inspiruje nejen (mimo jiné) Weberova kritika „manchesterského kapitalismu“ a radikálního utilitarismu benthamovského typu, ale také jeho idea „dvou etik“, což formuloval – tentokrát již ve specificky ruské podobě – v zásadní studii o ruské inteligenci pro slavný sborník *Věchi* z roku 1909 [česky *Věchi* 2003]. Ač Weber není citován, weberovské podněty jsou snadno doložitelné. Role sborníku *Věchi* je v dějinách ruské kultury naprosto nepřehlédnutelná, píše o ní stejně tak Masaryk, jako třeba soudobý historik Andrzej Walicki nebo americký dějepisec ruské kultury Orlando Figes. Kromě Bulgakova se s Weberem znal Bogdan Kistjakovskij, který se s ním utkal spíše na noetickém poli v diskusi o „možném“ – Weber dokonce Kistjakovského cituje ve stati *Kritické studie z oblasti logiky věd o kultuře* z roku 1906. Na druhé straně Kistjakovskij odkazuje na Webera v podob-

né souvislosti, v práci *Sociální vědy a právo* z roku 1916.

Weber je citován na několika místech i u jednoho ze zakladatelů klasické ruské sociologické školy (jeho *Uvedení do sociologie* vyšlo i česky) Nikolaje I. Karějeva, který nadto odkazuje na práci D. M. Petruševského *Agrární dějiny starověkého Říma*, kde se čte: Weber je „vynikajícím představitelem vpravdě vědecké sociologické práce ve smyslu empirické sociologie, protože ani na chvíli neopouští pevnou půdu široké a různorodé zkušenosti..., jeho empirická sociologie (*empirische Soziologie*) je výjimečná schopností uchopit a jasně stanovit vzájemnou podmíněnost jevů a najít obecné a typické pod pestrým povrchem individuálního“ (cit. podle [Karějev 1996], Karějevův spis je z roku 1924, Petruševského z roku 1923). V roce 1927 vychází velká studie A. I. Neusychina [Neusychin 1993a]; „*Empirická sociologie*“ Maxe Webera (přetištěná ve výboru z Weberových spisů v roce 1993 [in: Weber 1993]). Jak je zřejmé z datace, „weberovské povědomí“ existuje ještě v po-revolučních podmínkách (v roce 1928 vyšel výbor z textů Sombartových, Spenglerových a Weberových), aby radikálně vymizelo na téměř půlstoletí vzápětí po stabilizaci stalinského systému (1929).

Návrat Webera se děje nejprve prostřednictvím studií o frankfurtské škole, kdy zejména Jurij Davydov (souborně v [Davydov 1998]) ukazuje Weberovy vlivy v širokých sociálních a kulturních souvislostech (mimochodem – u Loužka frankfurtská škola jako nejvýznamnější neomarxistická interpretace Webera vůbec chybí; v české sociologii tuto souvislost na konci 70. let zdůrazňoval např. Petr Horák), ale skutečná „weberovská renesance“ se odehraje až v 90. letech. Kromě toho, že díky Sorosově podpoře vyšly dva svazky Weberových textů (celkem 1320 stran), začal Weber žít „ruským životem“ – byla totiž položena kručíální otázka, nakolik jsou Weberovy koncepty a koncepce životaschopné v ruských podmínkách. Odtud zejména analýza moci v sovětském systému (vztahy totalitarismu a byrokracie ve studiích Burlackého, Galkina, Levady, Davydova aj.), zkoumání weberovské metodologie a jeho pojetí racionality (P. P. Gajděnko) a především pak V. Radajevem položená otázka „může Weberův *homo economicus* mít ruské příjmení?“.

Jak patrně, i ve střední a východní Evropě by se dala sestavit solidní knihovnička knih Weberových, o něm a proti němu, nemluvě o tom, že „osudy“ Weberova díla zde byly nesrovnatelně *sociálně politicky* dramatičtější, než byl (nikoliv bagatelní) spor o to, zda západní společnost žije v kleci kovové, železné, ocelové či gumové. Je dobře, že dnes již můžeme psát monografie o Weberovi v Mnichově, ale není dobře, jestliže ho vytěsníme z vlastních dějin a z dějin společenství, s nimiž jsme byli ať dobrovolně či nedobrovolně historicky spjati.

Miloslav Petrusek

Literatura

- Abel, Theodore. 1977. *Podstawy teorii socjologicznej*. Warszawa: PWN.
- Alan, Josef (Lubor Čep, pseud.). 1992. „Politika jako povolání podle Maxe Webera.“ *Sociologický obzor* 1 (2): 62–69.
- Andreski, Stanisław. 1992. *Maxa Webera olśnienia i pomyłki*. Warszawa: PWN.
- Andreski, Stanisław. 2002. *Czarnoksiężstwo w naukach społecznych*. Warszawa: Oficyna naukowa.
- Bláha, Arnošt Inocenc. 1937. *Sociologie inteligence*. Praha: Orbis.
- Davydov, Jurij N. 1998. *Maks Veber i sovremennaja teoretičeskaja sociologija*. Moskva: Martis.
- Dufka, Pavel. 2005. „Weberovské interpretace na půli cesty.“ *Revue Politika* 3 (9): 28–31.
- Gajdénko, Piama P. 1982. „Sociologie Maxe Webera.“ Pp. 277–336 in *Dějiny buržoazní sociologie 19. a počátku 20. století*. Praha: Svoboda.
- Gellner, Ernest. 1999. *Rozum a kultura. Historická úloha racionality a racionalismu*. Brno: CDK.
- Havelka, Miloš. 2005. „Marek Loužek. Weberovské interpretace.“ *Dějiny – teorie – kritika* 2 (2): 303–307.
- Hutar, Miroslav (ed.). 1969. *Max Weber: Výbor z díla*. Praha: VŠP ÚV KSČ.
- Jadov, Vladimir Aleksandrovič (ed.). 1998. *Sociologija v Rossii*. Moskva: Institut sociologii.
- Johnston, William M. 2000. *The Austrian Mind. An Intellectual and Social History 1848–1938*. Berkeley, Los Angeles: University of California Press.
- Karějev, Nikolaj I. 1996. *Osnovy ruskoj sociologii*. Sankt-Petěrburg: Izdatel'stvo Ivana Limbacha.
- Kon, Igor S. 1963. *Kritický nástin filozofie dějin 20. století*. Praha: NPL.
- Kozyr-Kowalski, Stanisław. 1967. *Max Weber i Karol Marks. Socjologia Maxa Webera jako pozytywna krytyka materializmu historycznego*. Warszawa: PWN.
- Kozyr-Kowalski, Stanisław. 1968. *Miejsce wartości w poznaniu humanistycznym w ujęciu Maxa Webera i Karola Marksa: studium z socjologii wiedzy*. Toruń: UMK.
- Kozyr-Kowalski, Stanisław. 1979. *Klasy i stany: Max Weber a współczesne teorie stratyfikacji społecznej*. Warszawa: PWN.
- Kozyr-Kowalski, Stanisław. 1984. „Weberowska socjologia religii a teoria społeczeństwa jako całości.“ Pp. 7–68 in *Max Weber. Szkice z socjologii religii*. Warszawa: Książka i wiedza.
- Krasnodębski, Zdzisław. 1998. „Weber po komunizmie.“ Pp. 5–33 in *Max Weber. Polityka jako zawód i powołanie*. Kraków: Znak.
- Krasnodębski, Zdzisław. 2006. *Zánik myšlenky pokroku*. Červený Kostelec: Pavel Mervart.
- Lachowska, Dorota. 2002. „Wstęp do wydania polskiego.“ Pp. XV–XLIII in *Max Weber. Gospodarka i społeczeństwo*. Warszawa: PWN.
- Loužek, Marek. 2001. *Spor o metodu mezi rakouskou školou a německou historickou školou: nejvýznamnější metodologický spor v dějinách ekonomie*. Praha: Karolinum.
- Loužek, Marek. 2005. *Max Weber. Život a dílo. Weberovské interpretace*. Praha: Karolinum.
- Lukács, Georg. 1958. *Rozklad rozumu. Cesta iracionalismu od Schellinga k Hitlerovi*. Praha: SNPL.
- Mertl, Jan. 1928. „Marianne Weber: Max Weber. Ein Lebensbild.“ *Parlament* 7 (1): 370–371.
- Mertl, Jan. 1929. „Max Weber jako sociolog.“ Pp. 1–13 in *Max Weber. Politika jako povolání*. Praha: Orbis.
- Mertl, Jan. 1937. *Byrokracie*. Praha: Orbis.
- Musil, Jiří. 1966. „Názory Maxe Webera na funkci vědy ve společnosti.“ *Sociologický časopis* 2 (4): 573–587.

- Neusychin, Aleksandr I. 1993a. „Empiričeskaja sociologija' Maksa Vebera i logika istoričeskoi nauki.“ Pp. 589–657 in Max Weber. *Izbrannoje: Obraz obščestva*. Moskva: Jurist.
- Neusychin, Aleksandr I. 1993b. „Sociologičeskije issledovanija Maksa Vebera o gorodě.“ Pp. 658–692 in Max Weber. *Izbrannoje: Obraz obščestva*. Moskva: Jurist.
- Novosád, František. 1997. *Osud a voľba: Max Weber jako diagnostik modernej kultúry*. Bratislava: Iris.
- Ossowska, Maria. 1956. *Moralność mieszczańska*. Warszawa: PWN.
- Pavlik, Ján. 2005. „Marek Loužek: Max Weber.“ *Filosofický časopis* 53 (6): 953–955.
- Petrusek, Miloslav. 1993. „Nad Weberovou knihou Protestantská etika a duch kapitalismu.“ *Sociologický obzor* 2 (1): 49–57.
- Sorokin, Pitirim A. 1936. *Sociologické nauky přítomnosti*. Praha: Jan Laichter.
- Szacki, Jerzy. 1982. „Max Weber in Polish Sociology.“ *The Polish Sociological Bulletin* 22 (1–4): 41–62.
- Trzonowska-Makulska, Elżbieta. 1979. „Znajomość dorobku naukowego Maxa Webera w Polsce.“ In *Studia niemcoznawcze*. Warszawa: Wydawnictwo IFiS PAN.
- Ullrich, Zdeněk. 1936. „Všeobecné rysy sociologie Maxe Webera.“ Pp. 674–679 in Pitirim Sorokin. *Sociologické nauky přítomnosti*. Praha: Jan Laichter.
- Věchi. *Sborník článků o ruské inteligenci*. 2003. Červený Kostelec: Pavel Mervart.
- Weber, Max. 1983. *K metodológii sociálnych vied*. Bratislava: Pravda.
- Weber, Max. 1984. *Szkice z socjologii religii*. Warszawa: Książka i wiedza.
- Weber, Max. 1990. *Izbrannyje proizveděnija*. Moskva: Progress.
- Weber, Max. 1994. *Izbrannoje: Obraz obščestva*. Moskva: Jurist.
- Weber, Max. 2002. *Gospodarka i społeczeństwo. Zarys socjologii rozumiejącej*. Warszawa: PWN.